

22.9. Voiko semiotiikka pelastaa Uuden testamentin teologian? Sanat, kieli ja merkitys uuden edessä.
Dos. Timo Eskola / STI
Luentoja uudesta kirjasta *New Testament Semiotics* (BINS 193, Brill 2021):

[Disclaimer of liability: tämä luento saattaa muuttaa käsityksesi kielestä ja merkityksistä]

Kuvittele, että osallistuisit Lähi-idässä retkeen autiomaassa, ja ryhmänne löytäisi luolan seinästä vanhoja kirjaimia ja pieniä piirroksia. Luolan edestä löytäisitte lisäksi kiviä säännöllisesti aseteltuna. Kuka on nämä sanat riipustanut seinälle? Miten vanhoja ne ovat? Kuvataanko niissä häitä vai hautajaisia? Onko kyse uskonnollisesta tekstistä? Kysymyksiä alkaa virrata – olettehan törmänneet siihen, että joku menneen ajan ihminen on halunnut kertoa toisille jotain omasta elämästään ja ajattelustaan.

Olet jo valmiiksi semiotiikan äärellä. Sinun ei tarvitse sen tarkemmin pohtia, mitä semiotiikka tarkoittaa. Jokainen ihmisen tekemä viiva, kivijono, lause tai piirros, jonka löydämme kallio-seinästä, pergamentilta tai tavallisesta kirjasta, on “merkki”. Se on tarkoituksellinen merkki, joka on haluttu jättää kanssaihmisille tai jälkipolville tulkittavaksi. Semiotiikka tutkii ihmisten jättämien merkkien merkitystä. Aivan erityisesti se tutkii kieltä, sanojen merkityksen muodostumista ja merkitysprosesseja. Siksi semiotiikka koskettaa kaikkea puhetta ja kirjoittamista, kaikkea vuorovaikutusta Raamatusta ja antiikin teksteistä oman aikamme sähköposteihin ja Twitteriin.

Lähtökohta on hauska ja mielikuvitusta kiihoittava. Ihminen on esteettinen olento. Meille on tyypillistä käsitellä asioita kuvien ja symbolien avulla. Monien tutkijoiden mielestä myös suuri osa kielestä on luonteeltaan metaforista. Se ilmaisee asioita mielikuvallisten välineiden avulla. Semiotiikan mukaan merkki itsessään on esteettinen. Se edustaa kohdettaan olematta kuitenkaan ikoni, pelkkä todellisuuden jäljitelmä.

Tavallisesta sanastakin on puhuttava tässä tapauksessa “merkinä”. Merkki on jotain, mikä viestii. Se “toimii” merkinä. Merkin idea on yleensä siinä, että se itse omien ominaisuuksiensa perusteella vielä kuvaa sisältöä. Esillä on yleensä pelkkä viiva, suora tai kaari. Se ei siten ole itse viesti, vaan väline. Tämä koskee kaikkia merkkejä. Auton suuntavilkku on vain lamppu värillisen muovikuoren alla. Kuitenkin kadulla, liikennesääntöjen ohjaamana, siitä tulee tärkeä ja täsmällisen merkityksen saava merkki, jota muut tiellä kulkevat tulkitsevat. Jos et tunne sääntöjen järjestelmää eli merkitysten verkostoa, voit jäädä auton alle. Kasvojen ilmeet ovat vain lihasten liikettä, mutta ne ovat hyvin usein merkkejä ihmisen tunteista tai asenteista. Jopa jotkin luonnon ilmiöt, kuten tummat pilvet, voidaan tulkita merkeiksi sään vaihteluista. Kaikkein kiinnostavimpia merkkejä ovat kuitenkin sanat ja oikeastaan koko kieli.

Sanathan ovat ulkonaisessa mielessä pelkkiä äänneitä ilmassa tai viivoja paperilla. Sanat löytyvät sanakirjasta, mutta sieltä ei löydy niiden tarkoitusta puheessa. Sanakirjassa tarjotaan vain sanojen yleinen merkitys. Puheessa ja kirjoituksessa sanat ovat merkkejä jostain, joka sijoittuu niiden ulkopuolelle. Kun tämä on todettu, mielenkiinto herää. Silloin syntyvät nimittäin kysymykset merkin luonteesta ja merkityksen syntymisestä. Millä perusteella tietty merkintä vastaa jotain käsitettä? Millä tavoin merkki edustaa todellisuutta, jolle se ilmeisellä tavalla antaa merkinnän? Miten sanojen merkitykset liittyvät kielijärjestelmään? Miten eri kielten sanojen merkitykset vastaavat toisiaan? Kysymyksiä on loputtomasti, ja yhden käsittely synnyttää yleensä monta uutta tilalle

1. Uusi semantiikka: merkitsijä ja merkitty

Edessämme on ensin hieman vaikea tehtävä. Meidän täytyy kääntää käsityksemme sanoista ympäri. Mieleemme täytyy hieman nyrjähtää, ennen kuin ymmärrämme, mistä kielessä on kysymys. Tämä johtuu siitä, että meidän luontainen käsityksemme sanojen luonteesta on väärä. Luulemme, että sanat ovat sitä, mitä näemme paperilla. Kuvittelemme, että sanat ovat jotain, mitä kuullaan ja mihin reagoidaan. Eivät ole.

Sanat ovat käsitteitä ja ne sijaitsevat meidän mielessämme. Tämän yksinkertaisen johtopäätöksen teki 1900-luvun alussa strukturalismin kehittäjä Ferdinand de Saussure (1857–1913). Hän on

nykyaikaisen merkkikäsitteiden luoja. Häntä ennen käsitys sanojen luonteesta oli ollut lähinnä filosofinen kysymys. Realismi vetosi ideoiden maailmaan ja sen mukaan sanojen merkitys löytyy universaaleista, ideamaailman täydellisistä luokista. Tätä suuntausta vastusti nominalismi, jonka mukaan sanat olivat vain olioille annettuja nimiä. Käytännössä eurooppalaisessa tieteessä jälkimmäisestä suuntauksesta tuli hallitseva. Kielen kuvateorian mukaan sanat olivat eräänlaisia todellisuuden edustajia tai verbaalisia kuvia. Näiden kuvien muuntelua ja kehittymistä historiassa tutkittiin etymologian avulla. Saussure muutti käsityksen kielellisestä merkistä täysin. Kirjassaan *Yleisen kielitieteen kurssi* (1915; postuumi) hän esitti, että kielijärjestelmä, *langue*, koostuu sovitusta merkeistä (teos on itse asiassa luentosarjan monistenukko, josta tehtiin kirja).

Varsinainen kielijärjestelmä, *langue*, on se “sanakuvioiden” joukko (*la somme des images verbales*), joka sosiaalisesti yhdistää samaa kieltä puhuvaa yhteisöä. Kun kieltä lähestytään semioottisena merkkijärjestelmänä, suhtautuminen aikaisempiin lingvistisiin näkemyksiin muuttuu olennaisesti. Saussure halusi näin kiistää nominalistisen merkkikäsitteiden. Kielellinen merkki ei yhdistä oliota ja sen nimeä (*une chose et un nom*), vaan käsitettä ja äännekuviota järjestelmässä. Paperilla näkemäsi sanat alkavat siten pudota pois kuvioista.

Nyt käsitteellisesti sanoista saattaa ruveta muuttumaan. Äännekuvio tulee nimittäin erottaa varsinaisesta ääntämisestä. *Image acoustique* on kuulijan psykologinen vaikutelma äänestä ja aistit tuottavat sen. Se on “materiaalinen” elementti vain siinä mielessä, että se on aistivaikutelman representaatio. Äännekuviokin on siten vain mielessäsi. Sitä ei siis oikeastaan ole olemassa muualla kuin puhujan muistissa, opittuna äännejonon kaavana. Sanat kaikkineen ovat mentaalisia.

Sanan merkitys ei puolestaan voi Saussuren mukaan liittyä itse äännekuviota, joka on pelkkä laajan kielijärjestelmän yksikkö, vaan se löytyy sosiaalisesta järjestelmästä sen takana. Saussuren mukaan kieli onkin merkkien järjestelmä. Äännekuviot ovat kieltä vain palvellessaan ideoiden ilmaisemista. Merkki puolestaan on eräänlainen abstraktio. Se on äännekuviota (*image acoustique*) – siis merkitsevän muodon – ja merkityksen käsitteen (*concept*) yhteenliittymä. Tämä lienee Saussuren tärkein löytö. Tähän merkin kaksijakoisuuteen sisältyvät ensinnäkin mentaaliset äännekuviot, joita Saussure kutsuu termillä *signifiant*, merkitsijä. Toiseksi niihin sisältyvät käsitteet, sanan merkityssisällöt, joista Saussure käyttää termiä *signifié*, merkitty. Merkin kokonaisuutta ei voi ymmärtää ilman merkityksen ja merkitsijän yhteyttä.

Saussuren perusajatuksena on tullut semiotiikan lähtökohta. Hän päätteli, että sanojen ulkonainen muoto kannattaa unohtaa hetkeksi. Kyse on käsitteistä, jotka ovat aina kyseisessä kielijärjestelmässä (esimerkiksi tällä hetkellä puhuttavassa Suomen kielessä) järjestelmän yksiköitä, yleiskäsitteitä. Pöytä on mikä tahansa pöytä ja koira mikä tahansa – mutta se ei ole kissa. Saussuren johdosta semiotiikka on kehittynyt erityisesti merkitysteoriaksi. Semioottinen analyysi on kiinnostunut käsitteistä ja niitä muodostavista prosesseista. Näitä Saussure kutsui *puheeksi* (*parole*). Käytännön merkitys syntyy lauseissa. Harmi kyllä hän itse ei ollut aiheesta kiinnostunut.

2. Nominalismin virheistä lyhyesti: sanan “merkitys” ei ole sen kohde

Miksi Saussuren määrittely oli niin mullistava? Siksi, että useimmat hänen edeltäjänsä (ja todella pitkä traditio hänen jälkeensä) oli ymmärtänyt kielen täysin virheellisesti. Siksi on olemassa joukko totunnaisuuksia, jotka täytyy murtaa. Yksi näistä todettiin edellä: emme saa kuvitella, että tässä paperilla on sanoja. Ei merkitysteorian mielessä. Näkyvät sanat paperilla eivät ole teoreettisessa mielessä kielijärjestelmän yksiköitä. Siksi sanojen luonnetta ei pitäisi tarkastella sen mielikuvan avulla, joka syntyy edessämme olevista merkinnöistä. Juuri noin on nimittäin syntynyt virhe, joka on eksyttänyt satojen vuosien tutkimusta eikä ole vielä kukaan kokonaan poistunut näyttämöltä.

Vanha tutkimus piti paperilla olevaa – tai sitten ääneen lausuttua – sanaa itsenäisenä yksikkönä. Sen kuviteltiin olevan pysyvä tekijä, joka kulkee kuin junavaunu pitkin historian raiteita. Niinpä useimmat keskiajan ajattelijat omaksuivat kielen “nimitteorian”. Sanoja pidettiin arkielämän esineille ja olioille annettuina niminä ja leimoina. Iskusana kuului: “sanon merkitys on sen kohde”. Päätelmässä oli vain yksi ongelma. Ei nimittäin ole – ja näkemyksen kumoavat perusteet voi kuka tahansa helposti ymmärtää.

Sanoja koskevan kiistan taustalla on huomattava filosofinen jännite nominalismin ja realismin välillä. Realismilla tarkoitetaan tässä yhteydessä sitä vanhaa Aristoteleen oletusta, että näkyvän maailman takana on pysyvien ideoiden (“universaalien”) maailma. Käsityksen mukaan sanat edustavat ikuisia ideoita. Niinpä eri kieletkin selitettiin rinnakkaisiksi siten, että kussakin eri nimi edustaa periaatteessa samaa ideaa. Joiltain osin näkemystä on helppo puolustaa. Hevonen on hevonen joka puolella maailmaa. Vain nimike vaihtuu.

Keskiajan nominalismi nousi puolestaan realismia vastaan. Filosofien mukaan “ideat” (universaalit) ovat pelkkiä nimiä. Universaalit ideat eivät ole todellisia. Tästä tehtiin johtopäätös, jonka mukaan sanat ovat nähtävien olioiden nimiä. Siitä termi nimitteoria. Joku nimittää käsitystä “primitiivisen referenssin” eli karkean viittaussuhteen teoriaksi. Sanaa pidetään itsenäisenä yksikkönä, jonka merkityksen ajatellaan kaikessa yksinkertaisuudessaan olevan sen kohde.

Mutta oliko ensimmäinen näkemys parempi kuin jälkimmäinen? Ei toki. Molempia yhdistää saman tapainen suhde kieleen. On nimittäin erittäin yksinkertaista todeta, että kunkin kielen sanasto koostuu yleiskäsitteistä. Hevonen tarkoittaa kaikkia hevosia. Pöytä tarkoittaa kaikkia pöytiä. Juokseminen on juoksemista joka maassa. Ja adjektiivit ovat yleisiä arvioita, joita voi soveltaa missä vain. Maailmassa ei siis ole yksiköitä, joiden *erityisenä* nimenä sana voisi olla. Käsitteet koskevat lajeja ja luokkia.

Vanhaa merkityskäsitystä kutsutaan nykyään termillä “primitiivinen referenssi”. Eli: sanan merkitys on sen kohde todellisuudessa”. Tämä tutkimus kuvitteli, että kaikkien eri kielten sanojen takana on sama todellisuus, ja jokainen käsite vastaa toistaan. Siksi raamatuntutkimuksessakin yritettiin pitkään hakea sanojen “aitoa” merkitystä kulkemalla historiassa taaksepäin etsien sanan “alkuperäistä” käyttöä. Tunnettu etymologian. Toki sanat hieman kulkevat kielestä toiseen, mutta Saussure osoitti, että niiden merkitys ei kulje muuttumattomana tuulen mukana.

Nominalismin kaksi tunnetuinta harhapolkua ovat (1) looginen postivismi (Russell, Wittgenstein, sanat voidaan vaihtaa merkkeihin) ja jälkistrukturalismi (Derrida, Foucault, radikaali fenomenologia): sanat eivät tavoita todellisuutta, vaan ovat kielijärjestelmän vankeja. Kuten lukija huomaa, nominalismi on jäänyt vahvasti elämään postmodernin kirjon keskelle. Siksi pari sanaa jälkimmäisestä.

3. Merkityksen rajaaminen kielen sisälle: Derrida

Jälkistrukturalismi perustui nominalismiin. Kun Jacques Derrida halusi fenomenologina kieltää kielen pysyvän merkityksen, niin sanotun transsendentaalisen merkityksen, hän viittasi Saussureen. Derridan mukaan juuri tämä oli osoittanut, että kieli on satunnaisten merkkien itsenäinen järjestelmä. Derrida muutti kuitenkin Saussuren teoriaa. Hän pyyhki “merkityn” (siis käsitteen) pois ja keskittyi “merkitsijään”. Tässä tapahtui virhe, sillä Saussurelle “merkitsijä” ei enää ollut itsenäinen yksikkö. Derrida palasikin vahingossa nominalistiseen näkemykseen, jossa “merkitsijä” sai perinteisen sanan aseman.

Derridan mukaan sanat ovat satunnaisia koosteita, jotka saavat merkityksensä pelkästään todellisuutta tulkittaessa. Tässä hän sovelsi Husserlin filosofiaa. Näin ollen yksittäiset sanat saavat merkityksensä pelkästään kielijärjestelmän sisällä. Saussuren teoriasta hän omaksui ajatuksen siitä, että järjestelmässä sanat määräytyvät nimenomaan suhteessa toisiinsa. Hän tosin sovelsi tähän lisäksi strukturalistien käsitystä binaarisesta oppositiosta. Kieli pakottaa sanat Derridan mukaan järjestymään toistensa vastakohtiksi, vaikka todellisuus ei tällaista vaatisi.

Filosofinen johtopäätös oli lähes käsittämätön. Derridan ja hänen seuraajiensa mukaan sanat eivät viittaa kielijärjestelmän ulkopuolelle, vaan vain toisiinsa. Sen mukaan meillä olisi käsissämme vain valmis järjestelmä, koodisto, mutta ei mahdollisuutta puhua mistään kielen ulkopuolisesta todellisuudesta. Derridan mukaan ihminen puhuukin “kielestä”, ei todellisuudesta.

Kyseinen semiotiikka johtikin lopulta dekonstruktioon. Derridan analyysin tavoitteena oli purkaa kielen pakonomaisia vastakkainasetteluja ja osoittaa ne virheellisiksi. Tässä hän ei kuitenkaan enää seurannut Saussurea eikä Peirceä, vaan toteutti äärimmilleen vietyä fenomenologiaa.

4. Benveniste: lausemerkityksen teoreetikko

Saussuren omaa perintöä jatkettiin onneksi Ranskassa. Siellä merkitysteoriaa vei eteenpäin “suuri tuntematon” Émile Benveniste (1902-1976). Hän oli lingvisti, joka erityisesti toisen maailmansodan jälkeen keskittyi tutkimuksissaan lausesemantiikkaan. Pariisissa toiminut Benveniste oli Sorbonnen yliopiston professori ja merkittävä hahmo. Hän kuului esimerkiksi sikäläisen semiotiikan seuran perustajiin. Suurelle yleisölle hän on kuitenkin jäänyt tuntemattomaksi. Hänen näkemyksensä ovat välittyneet jälkipolville lähinnä vielä kuuluisamman filosofin Paul Ricoeurin kirjojen kautta.

Benveniste tarttui Saussuren esittämään haasteeseen ja alkoi tutkia merkitystä lauseissa. Benvenisten mukaan *kielellisten merkkien saama merkitys riippuu pääosin niiden käytöstä*. Semantiikka koskee siis puhetta, diskurssia (*parole*). Puhuessaan ihmiset tuovat esiin todellisia objekteja, tapahtumia ja kaikenlaisia kuviteltavissa olevia asioita. Juuri tästä diskurssissa on kyse. Siitä seuraa, että merkityksen muodostuminen tapahtuu lauseissa. Benveniste puhuu yhtäältä hetkellisestä merkityksestä ja toisaalta referentiaalisesta (objektiin viittaavasta) merkityksestä. Jälkimmäistä voisi kutsua myös kontekstuaaliseksi merkitykseksi. Lauseessa *sanat* (Benvenisten terminologiaa ajatellen nimenonomaan *sanat*, eivät vain kielelliset merkit) viittaavat, osoittavat ja edustavat.

Näin sanat otetaan merkitysten verkkoon. Niiden käyttö riippuu niiden soveltamisesta ja niiden synnyttämistä assosiaatioista. Käsitteet asetetaan puheessa aivan tiettyyn asiayhteyteen, kontekstiin. Juuri tästä syystä lauseessa syntyvä tarkka merkitys on lyhytaikainen. Se keskittyy yhteen itsenäiseen tilanteeseen. Lisäksi tällainen sanojen “käyttö” edellyttää tavoitteellista (intentional) puhetta. Kyse on kommunikaatiosta. Benveniste puhuu dialogista. Se käsittelee vuorovaikutusta ja viestien välittämistä (Benveniste, *Problèmes II*, 85). On helppo huomata, että suuri osa siitä, mitä nykyään pidämme ajankohtaisena tapana ymmärtää kontekstuaalinen merkitys ja retorinen kommunikaatio perustuu juuri Benvenisten kirjoituksiin.

Benvenisten ensimmäinen lähtökohta on täysin Saussuren ajatusten mukainen. Hän puhuu kielijärjestelmään sisäisistä merkityksistä. Tämän lisäksi puhe viittaa kuitenkin arkielämän kohteisiin eli objekteihin: “Kuitenkin samaan aikaan kaikki inhimillinen puhe viittaa objektien maailmaan. Tämä koskee sekä kokonaisuutta eli täydellisiä puhuntoja lauseiden muodossa, jotka siis viittaavat konkreettisiin ja yksityiskohtaisiin tilanteisiin, että pienempiä yksiköitä, joilla on suhde yleisiin ja tilannekohtaisiin ‘objekteihin’, niihin jotka kokemuksemme panee merkille tai joita kielelliset konventiot luovat. Jokaisella puhunnalla eli ilmaisulla (utterance) ja jokaisella ilmaisussa esiintyvällä termillä on siten referenssi. Tieto siitä on implisiittisesti jokaisella kieliryhmän jäsenellä.”

Eriytinen lisä, jonka Benveniste tuo Saussuren perinteeseen, koskee ilmaisuja eli puhuntoja (utterance). Benvenisten kirjoituksissa tulee esille kaksi keskeistä käsitettä, nimittäin “ilmaisu” (enunciation) ja “diskurssi” (discourse). Hänelle ilmaisu (ransk. “énonciation”) merkitsee puhunnan tuottamisen toimenpidettä (“énoncé”). Hän sanoo, että tämä toimenpide merkitsee “kielen muuttumista diskurssiksi” (“conversion of language into discourse”; Benveniste, *Problèmes I*, 254; *Problems*, 220). Saussuren terminologiaa ajatellen Benveniste siirtää tässä katseen *languesta paroleen*. Hän itse kutsuu sitä muutokseksi, jossa semiotiikka vaihtuu semantiikaksi.

Lisäksi Benveniste toteaa, että puhe on aina sidoksissa tilanteeseen (kontekstiin) ja se on liikkuvaa ja muuttuvaa (transient). Itse todellisuus muuttuu ympärillämme koko ajan. Siksi subjektiivinen pyrkimys ladata tapahtumiin merkitystä on aina hetkellistä. Samasta syystä lauseiden merkitys on aina kontekstuaalista: “Lause on joka kerta erilainen tapahtuma; se on olemassa vain sen hetken, kun se lausutaan ja hyvin nopeasti se haihtuu; siksi se on hetkellinen (evanescent) tapahtuma” (Benveniste, *Problèmes II*, 227; “c’est un événement évanouissant”).

Käsite hetkellinen tai ohimenevä (evanescent/évanouissant), joka kuuluu Benvenisten avaintermiin, tarkoittaa puheessa toteutuvan merkityksen lyhytaikaisuutta. Ero kielijärjestelmän yksikön pysyvään ja pitkäaikaiseen yleiseen merkitykseen on suuri. Benveniste ajattelee, että kun puhumme arkielämän asioista ja identifioimme lauseissa niitä konkreettisia tosielämän yksityiskohtia, joita näemme ympärillämme, ilmausten varsinaiset merkitykset ovat lyhytaikaisia. Kielijärjestelmän yksiköitä käytetään useimmiten perin nopeasti vaihtuvien arkielämän tapahtumien kuvaamiseen. Lausei-

den (ja vuorovaikutukseen perustuvan viestinnän) ainutlaatuinen luonne on siinä, että kuulija ymmärtää niiden perusteella jotain kuvatuista tapahtumista siitä huolimatta, että kuhunkin hetkelliseen tapahtumaan liittyvä merkitys on ohimenevä ja suorastaan katoava.

Sanonta (énoncé) on pelkkä väite, jolla ei ole vielä kontekstia eikä se sijoitu todellisuuden keskelle. Ilmaus (énonciation) on puolestaan tilannesidonnainen. Konteksti ohjaa siinä merkitystä täydellisesti. Sitä voidaan sanoa väittämisen tapahtumaksi: puhuja väittää todellisuudesta jotain. Näin kielestä tulee käytössä “diskursiivinen tapahtuma” (discursive instance). Benvenisten mukaan semiotiikan ja semantiikan välillä on ero. Kielijärjestelmän merkit täytyy ottaa käyttöön. Kielen tosiasiallista käyttöä hän kutsuu diskurssiksi. Siitä seuraa, että vasta puhuttu lause, ilmaus, luo lopullisen merkityksen. Juuri siitä tulee väline, jonka avulla ihminen antaa maailmalle (siis kokemalleen ympärillä olevalle todellisuudelle) merkityksen. Näin päästään Benvenisten suureen teesiin: kielen perusolemus on luoda merkityksiä (to signify).

5. Uuden kielikäsitteiden apostolit: Ricoeur ja Nida

Benvenisten suoranaisena apostolina on pidetty ranskalaista teologia ja filosofia Paul Ricoeuria. Hänen monissa teoksissaan tulkinnan lähtökohta on lingvistinen. Aivan erityisellä tavalla tuo näkökulma nousee esille hermeneutiikan perusteoksessa *Interpretation Theory: Discourse and the Surplus of Meaning* (1976). Kirja on julkaistu suomeksi nimellä *Tulkinnan teoria: diskurssi ja merkityksen lisä*. Toinen paljon laajempi tutkimus vie edellisessä teoksessa aloitettua metaforan analyysiä entistä pidemmälle. Kirjassa *The Rule of Metaphor: Multi-disciplinary studies of the creation of meaning in language* (1994) Ricoeur arvioi merkitysteoriaa ja teologisen kielen luonnetta kielen dynaamisen luonteen avulla. Semantiikkaan ja käännösteoriaan saman toi E. Nida.

Monet Ricoeurin teoreettisista näkemyksistä soveltavat uutta lingvististä tulkintatapaa mielenkiintoisella tavalla. Tarkastellessaan esimerkiksi kielen/puheen viestiluonnetta Ricoeur ottaa työn alle Jakobsonille tyypillisen näkemyksen diskurssin referentiaalisesta tehtävästä. Tekstejä lukevan ihmisen mielen tekstin intention välinen suhde on hänen mukaansa kieltämättä monitahoinen. Siitä huolimatta voidaan Ricoeurin mukaan todeta, että “puhutus diskurssissa sen *mitä sanomme* referentiaalisesta ulottuvuudesta viimekätinen kriteeri on mahdollisuus näyttää tarkoitettu olio tai esine puhujalle ja kuulijalle yhteisen tilanteen jäsenenä. Tämä tilanne ympäröi dialogia ja sen maamerkit voidaan kaikki näyttää elein tai sormella osoittaen.” (*Tulkinnan teoria*, 67; kursivi lisätty). Hieman kankea käänös viestii sitä, että kielellinen ilmaisu viittaa Ricoeurin mukaan aina myös reaali maailmaan tai ainakin kielen ulkopuoliseen todellisuuteen.

Kuten Benveniste ja Jakobson olivat kirjoittaneet, lauseissa ihmiset postuloivat edessään tai mielessään olevia asiainiloja ja tapahtumia käyttäen kielen yleiskäsitteitä. Näin toteutuu näennäinen paradoksi, joka ei käytännössä olekaan ristiriita, vaan kielen ominaisuus. Universaalit käsitteet ovat puheessa välineitä, joiden avulla puhutaan yksityiskohdista, partikulaareista. “Tämä perustavaa laatua oleva polaarisuus singulaarisen identifikaation ja universaalien predikaation välillä antaa erityisen sisällön puhetapahtuman objektina ajatellun proposition idealle. Se osoittaa, että diskurssi ei ole pelkästään katoava tapahtuma ja sellaisenaan irrationaalinen kokonaisuus, kuten yksinkertainen *languen* ja *parolen* välinen vastakkainasettelu voisi antaa ymmärtää. Diskurssilla on oma rakenteensa [...] se on rakenne synteettisessä mielessä, so. identifikaation ja predikaation funktioiden yhteenkietoutumisena vuorovaikutuksena yhdessä ja samassa lauseessa.” (36-37).

Kyseessä ovat ne puhujan mieltämät asiat, joita kommunikoidaan kuulijalle. Ihmiset eivät puhu kielestä, vaan kokemastaan todellisuudesta. Puhe ei ole pelkkää tekstiä, vaan ajatusten siirtoa.

Suomalaisessa keskustelussa Tuomo Mannermaa on todennut vastaavasti: “Juuri kielen referentiaalisesta funktiosta on ihmisen kokemus ‘maailmasta’ voidaan tuoda kieleen ja kielellä postuloidaan olemassaolevaksi se olio, mikä lauseessa identifioidaan joksikin (eli mistä jotakin lausutaan).” (TA 1985/490). Tätä myös Benveniste tarkoitti. Merkitys syntyy lauseissa, kun puhuja luo kuvaamansa tilanteen kieleen, toisin sanoen diskurssiin. Jokaisella diskurssilla on kuulijansa.

6. Diskursiivinen resistanssi

Teologian kirjoittamisen kannalta uusi merkitysteoria on erityisen tärkeä. Saussuren ajatus sanojen assosiativista suhteista on johtanut uuteen käsitykseen kielen merkitystä ohjaavista tekijöistä. Koska sanat otetaan lauseissa niitä ajattelun ja mielikuvien verkostoja, joita kyseiset lauseet edustavat, yksittäisiä sanoja ei voi tulkita miten sattuu. Sen sijaan ne tulee tulkita lausekokonaisuudessa.

Jokainen, joka muistaa eksegetiikan historiaa, tietää heti miten tärkeä tämä huomio on. Esimerkiksi kristologiaa on pitkään tarkasteltu oletettujen Jeesuksen saamien “arvonimien” (titles) mukaan. Siten vaikkapa nimityksen Herra (kyrios) väitettiin tulleen hellenistisestä maailmasta, jossa Zeus oli saanut saman arvonimen. Näin konteksti oli revitty rikki ja sanaa “herra” arvioitiin itsenäisenä yksikkönä. Tämän yksikön kuviteltiin kulkeneen uskontohistoriassa ja päätyneen kristilliseen opetukseen. Kyseisten raamatunkohtien lauseet ovat kuitenkin toista maata. Niissä sana Herra (kyrios) samastuu Vanhan testamentin Jumalaan, mutta sovelletaan siitä huolimatta Jeesukseen Kristukseen. Uusissa lauseyhteyksissään termistö tulee siten osaksi opetusta, jossa Kristusta kuvataan taivaallisenä kuninkaana ja pelastuksen valtakunnan Herrana.

Lauseita muodostettaessa puhujaa rajoittavat monet eri tekijät. Edellä kuvattiin teologisen aiheen merkitystä. Toisaalta esimerkiksi idiomit ja kulttuuriset tekijät rajoittavat koodien (kielijärjestelmän yksiköiden) valintaa lauseeseen. Raamatussa hyvin suuri merkitys on edelleen intertekstuaalisuudella eli Vanhan ja Uuden testamentin välisellä suhteella (toisen temppelin ajan juutalaista teologiaa unohtamatta). Näin päädytään lopulta metanarratiivien äärelle. Apostolien ja Jeesuksen seuraajien teologiaa ohjaa joukko keskeisiä metanarratiiveja, kuten edellä mainittu kuninkaaksi korottaminen. Nämä narratiivit ovat merkityksen verkossa luovuttamattomia tekijöitä. Lauseen merkitystä ei voi ymmärtää ilman niitä.

Siksi onkin tarpeen puhua “diskursiivisesta resistanssista” eli puheen tuottamista rajoittavista tekijöistä. Alkuseurakunnan julistaja – tai Jeesus itsekään – ei ole vapaa valitsemaan kielijärjestelmästä lauseisiinsa mitä koodia tahansa. Valintaa rajoittaa joukko tekijöitä, jotka määräävät merkitystä. Semiottinen prosessi eli merkityksen muodostumisen kehityskulku

Esimerkit ovat selviä. Lukia ei voi ymmärtää ja selittää vaikka Paavalin lauseiden merkitystä miten tahansa. Sen sijaan hänen on pyrittävä ymmärtämään, minkälaiset kielen vapautta vastustavat tekijät ohjaavat lauseissa merkitystä. Kun Paavali puhuu esimerkiksi kärsivästä Messiaasta ja ristin teologiasta, hänen ajatteluaan ohjaavat yhtäältä juutalaiset käsitykset temppelistö sekä Daavidin pojasta, ja toisaalta Jesajan opetus Herran kärsivästä Palvelijasta. Kyseessä on äärimmäinen esimerkki sovituksen eli konventionaalisen merkityksen vaikutuksesta. Teologian luominen ei ole spontaania, vaan ohjattua. Toisin kuin koko eksistentiaalinen hermeneutiikka on esittänyt, Uuden testamentin teologia on luonteeltaan määrättyä.

Johtopäätöksiä

1. Voiko semiotiikka siis pelastaa Uuden testamentin teologian? Tietenkin. Analyysi opettaa, että tulkinnan historiassa on suuressa mittakaavassa ollut kiista realismin ja nominalismin välillä. Nominalistiset tekstin selittämisen teoriat ovat tuottaneet yksinkertaisesta lingvistiksestä irtautuneita selityksiä. Ongelmana on ollut virheellinen käsitys sanojen luonteesta ja merkityksen muodostumisesta. Länsimaisessa yhteiskunnassa ei pitäisi olla enää erimielisyyttä asiasta, kun Saussuren kuuluisan luentosarjan julkaisemisesta on kulunut 100 vuotta ja Benvenisten merkittävien tutkimusten julkaisemisesta 50 vuotta. Uuden tiedon omaksuminen ja omien virheiden tunnistaminen on kuitenkin koulukuntaisessa ja nurkkakuntaisessa tiedeyhteisössä hidasta.

Nyt elämme joka tapauksessa aikakautta, jolloin semiotiikan tuntemus hedelmöittää merkitysteoriaa. Ensinnäkin on huomattava, että kielellinen merkitys ei riipu kielijärjestelmästä, koska koodin ja koodaamisen (encoding) välillä on ero. Sanat semioottisina merkkeinä koskevat olosuhteita ja funktioita. Merkit ovat partisipaation ilmentymiä, koska niissä manifestoituu sanan osallistuminen kontekstiin. Merkitys syntyy lauseissa, ja sana merkinä asettuu laajempaan suhteiden verkkoon.

Lauseessa se liittyy merkitysten verkostoon ja sen käytölle (ymmärtämiselle) asetetaan sääntöjä. Aivan kuten liikennesääntöjen kohdalla, myös lauseissa olennaista on tiettyjen kielellisten sääntöjen omaksuminen.

Siksi primitiivisellä referenssillä tai binäärisillä vastakkainasetteluilla ei ole mitään käyttöä merkitysten arvioinnissa. Olennaista on keskittyä lauseisiin ja verkostoihin. Puheen ilmaukset (enunciations) ovat puhujan postuloimia, ja tuottavat tilanteeseen kuuluvan merkityksen. Teologiaa ohjaavaa metateologiaa tuleekin arvioida uuden periaatteen avulla: lauseita sitovat lingvistisesti niin ilmaisun vapautta rajoittavat tekijät (discursive resistance) kuin ilmausten valintaa ohjaavat narratiivit.

Raamatun teologisten käsitteiden arvioinnissa on hyödyllistä kiinnittää huomiota nimenomaan merkitysprosessien luonteeseen. Kun esimerkiksi apostolit pääsiäisen tapahtumien jälkeen kuvasivat Jeesuksen kohtalon merkitystä, he valitsivat juutalaisesta perinteestä semioottisia merkkejä. Tarkan merkitysprosessin avulla luotiin kristologisia narratiiveja, joissa yksittäiset merkit saivat sisältönsä. Näin syntyivät niin opetukset Jeesuksesta ristillä kuolleena uhrina kuin pääsiäisen sanoma kirkkauden valtaistuimelle ylösnousemuksessa korotetusta Herrasta.

2. Uuden teorian hyötyä voidaan lisäksi arvioida sen mukaan, missä määrin se auttaa korjaamaan aiempien selitysten tuottamia ongelmia ja virheitä. Ensinnäkin teoria auttaa kritisoimaan nominalistisia perinteitä. Väitteet siitä, että kieli ei voisi kuvata metafysiikan aiheita (postivismi) on väärä. Dynaaminen kieli pystyy kuvaamaan mitä tahansa, myös Jumalan todellisuutta. Edelleen väite siitä, että kieli edellyttää tietyn ontologian, on väärä. Kieli ei rajaudu maailmansisäisesti kielen oman järjestelmän takia (Derridan väite). Sen sijaan puhuja itse ratkaisee suhteensa todellisuuden luonteeseen jo ennen lauseiden tuottamista. Siksi lauseita ei tarvitse purkaa tai dekonstruoida ideologisen kritiikin saavuttamiseksi.

Edelleen on syytä panna merkille, että luterilaisuudessa pitkään vaikuttanut eksistentiaalinen tulkinta on väärä. Bultmann väitti, että Raamatusta löytyy pelkkä jumalallinen inspiraatio, jota ei voi pukea sanoiksi. Siksi hän hylkää lauseina määritellyt opit ja piti Uuden testamentin tekstejä mytologisina. On kuitenkin selvää, että kieli ei tätä vaadi. Uuden testamentin merkitys on sellainen, millaisena intentionaaliset ja tarkasti koodatut lauseet sen esittävät. Teologiaa ei tule pitää edes hajanaisena, koska lauseiden muodostusta määräävät monet aiemmin mainitut tekijät. Jos joku hylkää nämä lauseiden välittämät teologiset sisällöt, hän tekee sen ideologisista syistä, ei kielen tähden.

3. Raamatun teologian jäsentämistä mainitun prosessin kautta voidaan lopuksi kutsua metateologiaksi. Kun tietylle tapahtumalle, kuten kaikkein keskeisimmässä esimerkissä Kristuksen kuolemalle, annetaan teologinen merkitys, prosessia ohjaa monitahoinen ajatusten verkosto. Siinä on elementtejä esimerkiksi yksittäisistä Vanhan testamentin teksteistä, profeettojen julistuksesta tai tempeliin keskittyvästä teologiasta. Tämä verkosto antaa edellytykset kuvata sekä Jeesuksen kärsimystietä että hänen ylösnousemustaan aivan tietyllä tavalla. Ajattelua ohjaavat laajat metanarratiivit.

Laajan kanonisen teologian näkökulmasta Raamattu ei ole hajanainen kirjakokoelma. Sen sijaan tuo erikoinen kirjasto on kuvausta historiasta, jossa pakkosiirtolaisuuden kriisin alla katseet kääntyvät tulevaisuuteen. Israel odottaa uudistusta ja Jumalan lahjoittamaa pelastusta. Uusi testamentti liittyy tähän kaanoniin siten, että sekä Jeesus että tekstien kirjoittajat väittävät evankeliumin vastaavan nimenomaan hengellisen pakkosiirtolaisuuden ahdistukseen. Israel elää erossa Jumalastaan ja kärsii rangaistuksen alla siihen saakka, kunnes ilosanoma Jumalan valtakunnasta tavoittaa langenneet. Tästä näkökulmasta katsoen Raamatun sanoma on hämmästyttävän yhtenäinen. Teksti itsekin kuvaa kansan vaiheet Jumalan pelastushistoriana, jossa tapahtumat seuraavat johdonmukaisesti toisiaan. Kun Jeesus aloittaa toimintansa, hän julistaa Jumalan tarjoaman armahduksen olevan käsillä. Jumalan kuninkuus on jälleen toteutumassa Israelissa ja ilosanoma kansan uudistuksesta kerrotaan kaikille. Suuri osa Jeesuksen opetuksista onkin helppo tulkita tämän metanarratiivin avulla. Daavidin poika tuo anteeksiantamuksen langenneille ihmisille. Hän palauttaa ihmisille Jumalan lapseuden.